

Øm Klosters Krønike – Kodex og Klosterliv

1. Projektets formål

Blandt skattene i håndskriftsamlingen på Det Kongelige Bibliotek er Øm Klosters Krønike, der blev skrevet af cisterciensermunkene i Øm Kloster mellem 1207 og 1267. Krøniken er uden sammenligning Nordens bedste kilde til klosterliv i 1200-tallet. Den giver et unikt indblik i verden, som den så ud i munkenes øjne, og den er samtidig et enestående kontaktpunkt med munkenes fysiske verden: som den eneste af vores krøniker er det originale kodex bevaret, og det er denne bog, munkene berørte, skrev i og sukkede over.

Overleveringen af Krøniken betyder sammen med de omfattende arkæologiske udgravninger, at Øm Kloster er det danske kloster, som vi kan vide mest om. Helt exceptionelt optræder der i Krøniken beskrivelser af personer, hvis skeletmateriale er fundet og identificeret på Øm Kloster.

Dette gør Krøniken til det helt naturlige omdrejningspunkt for Museum Skanderborgs ambitioner om at udvikle nye attraktioner på Øm Kloster og skabe Museet for Klosterliv. Her skal landskab, arkæologi, åndelighed og krønike sammen skabe en rekreativ vidensoplevelse. Krøniken bliver den faglige kerneressource, som skal gøre gæsterne klogere på cisterciensernes entreprenørskab, daglige udfordringer og åndsliv.

Som grundlag for attraktionsudviklingen er det vores intention at samle et forskerhold, der vil se på såvel de litterære som de kontekstuelle kvaliteter, Krøniken besidder. Formålet er at løfte en helt unik kilde ud af glemslen gennem et ambitiøst tværfagligt og tværinstitutionelt samarbejde, der inddrager humaniora, naturvidenskab, museum og formidling. Et sådant samarbejde omkring en historisk kilde som kerneressource i både videns- og oplevelsesudvikling er endnu aldrig set i Danmark og er også innovativt i et internationalt perspektiv.

2. Deltagere

Projektet vil udbygge og styrke Museum Skanderborgs kontakter til væsentlige forskningsmiljøer og gøre denne forskning folkelig tilgængelig. Det omfatter filologiske forskere ved Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, forskere og konservatorer på Det Kongelige Bibliotek, som ejer håndskriftet, forskere fra Arkæologi og Kulturarvsstudier på Aarhus Universitet, eksperter i biomolekylær analyse fra Beast to Craft (B2C)-projektet ved Københavns Universitet samt en forsker i kulturarvsoplevelser og kulturturisme fra Professionshøjskolen Absalon. Museum Skanderborg bidrager med arkæologiske eksperter og kendere af lokaliteten Øm Kloster, og som projektleder og redaktør ansættes en historieforsker med ekspertise i middelalderens klostre og tekster.

3. Projektets genstand og periodemæssige afgrænsning

Øm Klosters Krønikes kodex består af 53 blade af pergament, og det er blevet til på Øm Kloster i perioden fra 1207 til 1267 med nogle tilføjelser frem til 1320. I 1400-tallet har munkene i Øm indbundet håndskriftet i et læderbetrukket træbind med metalspænder, og i denne skikkelse findes det i dag. Den periodemæssige afgrænsning for projektet er derfor ca. 1200-1400, men med udblik til hele klosterets funktionsperiode fra 1165 til 1560. Delprojekt e) vil beskæftige sig med, hvordan Krøniken kan indgå i formidling i dag og fremover.

4. Videnskabeligt sigte og perspektiver

Forskningen om cistercienserne og om klosterkultur, både i Danmark og internationalt, har i mange år været præget af to forskelligrettede tilgange, der beskæftigede sig med enten klostrenes organisation og materielle forhold eller med deres åndelige verden og religiøse mentalitet.¹ I tråd med tendenserne i nyere, international cistercienserforskning er det projektets ambition at forene disse tilgange i et sandt tværfagligt studie af Øm Klosters Krønike både som tekst og som artefakt. Herved opnås en integreret og mangesidet forståelse af munkenes liv på Øm – men også af cistercienserkulturen i bredere forstand. Cistercienserne er interessante, fordi de som den første munkeorden etablerede regelmæssige og formaliserede kontakter mellem deres klostre. De havde et internationalt netværk og søgte at håndhæve en ensartet livsførelse, og netop derfor er Øm Klosters Krønike også en kilde til cistercienserkulturen både i Danmark og på europæisk plan. Kombinationen af den heldige overlevering af Øm Krønicens fulde tekst, endda i det originale manuskript, og de intensive arkæologiske undersøgelser af klosterets fysiske levn, giver enestående muligheder for at lave tværvidevidenskabelige analyser, som ikke kan laves andre steder.²

Projektets perspektiver er dermed internationale, selv om det tager udgangspunkt i et enkelt håndskrift, og det vil have stor interesse for middelalderforskere på internationalt plan. Samtidig skal det også understreges, at projektet vil inddrage kilder og analyser fra andre europæiske klostre, hvor det er relevant. Dermed er projektet også en del af det fortsatte opgør med den forskningstradition, der prægede dansk middelalderforskning i store dele af 1900-tallet, hvor danske institutioner blev set snævert i en dansk kontekst. Cisterciensernes tekster og klosterkultur kan kun forstås i en international sammenhæng, fordi ordenen har en international karakter.

En af disse sammenhænge er munkenes landskabssyn, der både kan aflæses i Øm Klosters Krønike

¹ Opsummeret af M. Birkedal Bruun og E. Jamroziak, *The Cambridge Companion to the Cistercian Order*, 2013.

² Øm Kloster er det sted i Danmark, hvor der er foretaget flest arkæologiske udgravninger. Resultaterne er sammenfattet i 2020 i H. Krongaard Kristensens hovedværk *Øm Kloster*.

og samtidig i landskabet omkring ruinen. Cistercienserklostre blev næsten altid anlagt i 'øde' egne og tæt ved ferskvand. En tendens som observeres i hele Europa. Cisterciensernes selvopfattelse som opdyrkere af ødemarken går igen i mange af ordenens tekster, også i grundlæggelsesberetningen for Øm Kloster. De var foregangsmænd i indførelsen af vandteknologiske installationer, og placeringen af deres klostre i landskabet var helt afgørende for implementeringen af denne teknologi. Netop relationen mellem landskab, artefakter og kilde giver mulighed for at arbejde med det fysiske og mentale klosterlandskab i såvel forskning som oplevelsesudvikling.

I kraft af sit tværfaglige sigte involverer projektet en bred vifte af videnskabelige metoder, fagligheder og kompetencer. Disse er nærmere beskrevet under hvert delprojekt nedenfor.

Samarbejdet med Beast to Craft-projektet skal dog omtales særskilt her, fordi det giver mulighed for at trække helt ny viden ud af manuskriptets pergament med nyudviklede biologiske metoder. Beast to Craft er et internationalt ERC-projekt ved Københavns Universitet og University of Cambridge m.fl. og udfører biokodikologi, dvs. studiet af biologiske informationer i manuskripter. Metoden er udviklet af Matthew J. Collins og Sarah Fiddyment m.fl.³ og sigter på at afdække udviklingen af pergamentproduktion og boghåndværk i Europa år 500-1900. Beast to Craft vil gavmildt indlemme proteinanalyserne af Krøniken i deres projekt, der løber fra 2018-2023, og derfor er det netop nu, der er mulighed for at få Øm Klosters Krønike med i disse banebrydende undersøgelser.

Til sammen vil projektets metoder og fagligheder føre os hele vejen rundt om Øm Klosters Krønike og forske i kulturarv fra mange vinkler. Projektet vil anskue Krøniken både som materiel og immateriel kulturarv – og supplere dette med forskning i, hvordan den kulturelle arv fra cistercienserne og deres klosterlandskaber opleves af museumsgæster i dag – med henblik på at gøre klostrenes kulturarv tilgængelig i engagerende formidling.

³ Se S. Fiddyment et al., "So you want to do biocodicology? A field guide to the biological analysis of parchment" i *Heritage Science* 2019, <https://heritagesciencejournal.springeropen.com/articles/10.1186/s40494-019-0278-6>

5. Delprojekter

a. Nyoversættelse til dansk og engelsk

Krønicens latinske tekst er udgivet i 1922, og den er oversat til dansk i 1912.⁴ Den eksisterende danske udgave er imidlertid forvirrende for læseren og ikke komplet, men mangler mere end en tredjedel, særligt en mængde af breve, som har stor historisk interesse, fordi de er vidnesbyrd om klosterets danske og internationale forbindelser. Det vil derfor være af stor vigtighed at få en ny og komplet oversættelse til et nutidigt dansk henvendt til et bredt publikum. Oversættelsen vil danne udgangspunkt for projektets forskning og formidling, og denne opgave ligger derfor tidligt i projektperioden. Oversættelsen vil i det hele taget danne afsæt for ny forskning og ny viden om klosterliv i Danmark.

Oversættelsen foretages af seniorredaktør ved Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL), Ph.d. Peter Zeeberg, der tidligere har oversat hele Saxos Danmarkshistorie.

For at få den enestående danske kilde ud i internationale forskningssammenhænge er det vigtigt, at den også oversættes til internationale sprog, og der er truffet aftale med Peter Fisher, Cambridge, der også tidligere har oversat Saxos Danmarkshistorie til engelsk.

b. Udgivelse af Krøniken, dansk og internationalt

Et af projektets hovedformål er at tilvejebringe en ny oversættelse af Krøniken. Oversættelsen vil omfatte hele teksten, herunder de nævnte breve, og den vil følge håndskriftets rækkefølge. Gennem en grundig indledning sættes Krøniken ind i en historisk kontekst, og teksten gøres mere tilgængelig ved hjælp af layout, hvor brevene markeres med særlig trykfarve eller baggrund, og forklarende stikord i marginen.

Bogen illustreres rigt med fotos af steder, der omtales i Krøniken, genstande fra Øm Kloster og de jordiske rester af de personer, der omtales i krøniken, og som i dag er begravet på Øm Kloster. Den engelske udgivelse retter sig efter den danske.

Indledning og kommentarer udarbejdes af Ane Bysted i samarbejde med Peter Zeeberg.

c. Øm-munkenes beretning i historisk og international sammenhæng

Dette delprojekt arbejder med tekstens budskab og med Øm Klosters identitet, som den kommer til

⁴ M.Cl. Gertz, *Scriptores Minores Danicae*, vol. II, Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, 1922, s. 158-278. J. Olrik, *Øm Klosters Krønike*, opr. i Århus Stifts Årbøger 1912, genoptrykt af Øm Kloster Museum i 1997 og for længst udsolgt.

udtryk i Krønikens beretninger om klosterets grundlæggelse, om munkenes relationer til magtfulde personer, og om deres forhold til stedet, som de navngav *Cara Insula*, Den Kære Ø. Munkene var stærkt knyttet til deres kloster – og samtidig var de en del af den første egentlige europæiske munkeorden, cistercienserne, hvilket udstyrede dem med både strenge idealer og internationale forbindelser. Øm Klosters Krønike må forstås som del af den cisterciensiske litteratur og tradition, som også var med til at forme klosterets mentalitet og identitet. I undersøgelsen vil Krønikens brug af temaer, Bibelcitater og afskrifter af breve blive analyseret med inddragelse af lignende beretninger fra andre cistercienserklostre, fortrinsvis ordenens hovedklostre i Frankrig, samt fra Skandinavien og England.

Metodisk og historiografisk ligger undersøgelsen i forlængelse af B.P. McGuires og J. Frances arbejde med cisterciensernes religiøse mentalitet og med at placere de danske cistercienserklostre i international sammenhæng. Den vil imidlertid integrere dette med materielle og praktiske aspekter, og som følge af dialogen med de øvrige deltagere i projektet vil den inddrage den nyeste arkæologiske viden om stedets bygnings- og landskabshistorie med mere.

Delprojektet varetages af Ph.d. i middelalderhistorie Ane Bysted, som forsker i kirkelige institutioner og klostre, og som også vil være faglig projektleder og redaktør af projektets publikationer. Resultaterne vil indgå i indledningen og noterne til de nye udgivelser af Krøniken i oversættelse, og de vil munde ud i en engelsksproget, peer reviewed artikel til tidsskriftet *Cîteaux — Commentarii cistercienses*.

d. Bogen som genstand

Delprojektet arbejder med Krønikens kodex som genstand og søger at skrive dens ”biografi” ved at analysere alle dele af den som kilde til samtiden: hvilke ressourcer og teknikker er anvendt i fremstillingen af pergament, blæk og beslag? Er pergamentet lokalt eller hentet udefra og hvad fortæller det os om dyrenes sundhedstilstand og indbyrdes relationer? Bogspændernes legering undersøges for at se, om bogen havde skjulte ”søstre” i form af tilsvarende bøger på klosteret. Bogen ansues som et mikrokosmos - en model af verden, der i sig rummer selve fremstillingsstedet, men også den store verden.

De materielle levn analyseres af arkæologer fra Museum Skanderborg og leder af Øm Kloster Museum, Lene Mollerup i samarbejde med lektor, Ph.d. Jette Linaa (Afdeling for Arkæologi og Kulturarvsstudier ved AU), som er ekspert i middelalderens materielle kulturarv.

De biokodikologiske analyser af pergamentet vil ske i samarbejde med forsker og konservator Jiri Vnoucek fra Det Kongelige Bibliotek og forskningsprojektet Beasts to Craft (B2C) ved KU, ved hjælp af nyudviklede biomolekylære metoder.

Disse analyser vil tilsammen bringe ny viden om klosterets bogproduktion, teknikker, læse- og skrivekultur, dyrehold og den historiske brug af bogen. Det vil være muligt at sammenligne med andre middelalderhåndskrifter fra Det Kongelige Biblioteks samlinger samt internationale paralleller fra B2C-projektet.

Delprojektets resultater vil blive publiceret i peer reviewede artikler til tidsskrifter som *The Journal of medieval Monastic Studies*, *Journal of Archeological Science* samt ved conferenceoplæg ved f.eks. European Association of Archaeologists.

e. Udvikling af kulturarvsformidlingen

Øm Klosters Krønike er den altafgørende kerneressource for at videreudvikle formidlingen af Øm Kloster og europæisk klosterkultur i Danmark og Norden, herunder opbygningen af Museum for Klosterliv ved Øm. I den forbindelse er vidensudvikling omkring Øm Klosters Krønike afgørende for, at fremtidens formidling af vores klosterarv foregår med størst mulig faglig tyngde og integritet.

Som et led i oplevelsesudviklingen af Øm Kloster vil kulturarvsforsker Ph.d Andreas Bonde Hansen forske i historiekulturen og den kollektive bevidsthed omkring klosterkultur i Danmark. Holdt op imod krøniken og arkæologien skal denne forskning udmunde i et billede af, hvor der didaktisk skal sættes ind i udviklingen af danskernes forståelse af klosterkultur. Ligeledes vil der indgå brugerstudier relateret til klosteroplevelser i undersøgelsen, der kan bidrage med strategisk viden til den kommende attraktionsudvikling ved Øm Kloster.

Øm Kloster er i forvejen et populært, rekreativt udflugtsmål, hvilket rummer store potentialer for oplevelsesudvikling og fremme af den kollektive bevidsthed om cisterciensernes enorme betydning for lokal såvel som europæisk historie. Samtidig ses p.t. interessante udviklinger i europæisk klosterlivs historiekultur, hvor klostrenes åndelighed og historie taler ind i tendenser som slow-kultur, åndelige vandringer og moderne kulturturisme. Fra steder som Vadstena, Bingen og Fountains Abbey ved vi således, at klosterliv og -landskaber har stor offentlig appel, og kan have fundamental betydning for lokal historieformidling, turismeudvikling, rekreativitet og identitet.

Da man ved Øm kan skabe tilsvarende oplevelseskvaliteter, og – gennem Krøniken – får et unikt indblik i munkenes livsverden, vil man kunne skabe en enestående oplevelse, hvor historisk viden, rekreativitet og åndelighed forenes. Udviklingen af Øm Kloster Museum har også en videnskabelig dimension – brugeranalyser og forskning i klosterkulturens historiekultur i vor moderne verden vil give væsentlige bidrag til museet. Denne forskning vil også producere en artikel til *International Journal of Heritage Studies*, min. et kapitel til antologi om middelalderens historiekultur, samt conferenceoplæg f.eks. ved Konferenz Für Geschichtsdidaktik.

6. Formidlingsstrategi

Projektet vil (som omtalt) munde ud i udgivelser af selve Øm Klosters Krønike både på dansk og på engelsk, med kommentarer og udstyr, som vil gøre den tilgængelig for både forskere, studerende og et bredere publikum, inklusive museets gæster.

Øm Kloster har 850-års jubilæum i 2022, og i den anledning vil Museum Skanderborg afholde en offentlig konference, der markerer opstarten på projektet, hvor nogle af projektets deltagere og andre inviterede forskere kan præsentere deres forskning for et blandet publikum.

Projektet vil endvidere afholde en workshop til akademiske peers om middelalderlige tekster som materiel og immateriel kulturarv. Det vil ske i samarbejde med forskere fra Centre for Medieval Literature ved Syddansk Universitet, bl.a. professor Lars Boje Mortensen. De inviterede omfatter også en videre kreds af forskere fra Det Kgl. Bibliotek, DSL, AU og KU.

For at fremlægge og diskutere forskningen i et internationalt og tværfagligt forum vil projektet arrangere en til to sessioner på International Medieval Congress ved University of Leeds.

Alle projektets undersøgelser udgives i en samlet publikation med artikler om både de litterære, kontekstuelle og materielle aspekter. Delprojekterne vil desuden resultere i artikler publiceret i internationale tidsskrifter (se under de enkelte delprojekter).

Projektets ultimative formål er at bidrage til opbygningen af Museum for Klosterliv på Øm, og dets resultater vil indgå i museets formidling fremover. Det er intentionen at bruge Krøniken og dens fortællinger som ledetråd i udstillingerne inde såvel som ude: Grafiske elementer fra Krøniken vil indgå i skiltning og guide den besøgende rundt. Personer fra Krøniken bringes til live i form af rekonstruktioner, og vigtige episoder fra Krøniken fortælles i udstillingen og på de steder i og omkring klosteret, hvor historien udspandt sig. På denne måde bringes Krøniken i spil i rekreative oplevelser i klosterlandskabet.

7. Organisering og evaluering

Projektet forankres på Museum Skanderborg, og både museets direktør og lederen af Øm Kloster Museum indgår i projektgruppen. Den faglige projektleder, middelalderhistoriker, Ph.d. Ane Bysted, vil også have sin tilknytning her. Projektet styres via løbende projektgruppemøder, hvor deltagerne kan reflektere over arbejdsprocesser og delresultater samt inspirere til tværfagligt samarbejde. Midtvejs vil projektets deltagere afholde en intern workshop, og projektet afsluttes med en fælles evaluering af delprojekternes resultater.

Ud over de allerede nævnte personer vil projektet kunne trække på en række ressourcepersoner: Karen Skovgaard-Petersen, direktør for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab

Marie Vest, bevaringschef, og Anna Magdalena Lindskog Midtgaard, Det Kgl. Bibliotek

Professor Søren Sindbæk, Aarhus Universitet

Professor em. Brian Patrick McGuire, Roskilde Universitet

Styregruppen for Attraktionsudvikling ved Øm Kloster (se vedlagte prospekt)

8. Tidsplan

Aktiviteter	2022												2023											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Delprojekt c: Krøniken i international sammenhæng	■	■	■	■	■							■	■	■	■	■								
Delprojekt d3: Bogen som genstand - materielle levn	■	■	■	■				■	■	■	■		■	■	■	■								
Delprojekt a1: Dansk oversættelse			■	■	■	■	■	■																
Delprojekt a2: Engelsk oversættelse			■	■	■	■	■	■																
Delprojekt d1: Bogen som genstand - biokodologi				■	■	■	■	■	■	■														
Delprojekt b1 og b2: Indledning og kommentarer						■	■	■	■	■							■	■						
Delprojekt d2: Bogen som genstand - ZooMS+DNA									■	■	■	■	■		■	■	■	■	■					
Delprojekt e: Kulturarvsformidling															■	■	■	■						
Delprojekt b3: Redigering og manuskript, engelsk og dansk																	■	■	■					
Delprojekt b1 og b2: Udgivelse, foto, korrektur																					■	■	■	■
Artikelsamling redaktion																						■	■	■
Møder, workshop, konference			■						■					■									■	■

Denne ansøgning fylder 18.776 anslag plus 1 figur.